Holler László

Hol írta Baranyai Decsi János a törökök elleni harcra buzdító énekét?

Egy önmagában érdekes helytörténeti kérdést szeretnék érinteni az alábbiakban, amely a 16. század végi Székelyvásárhely helyrajzához szolgáltat adalékot.

2001. május 15-én, a marosvásárhelyi vártemplom mellé épült „schola-épület” falán kegyeleti ünnepség keretében emléktábla leleplezésére került sor, Baranyai Decsi János, a 16. század végén élt polihisztor halálának 400. évfordulója alkalmából. Az ünnepséget követően a vártemplom melletti gótikus teremben Baranyai Decsi sokirányú alkotómunkájának egyes területeit méltató előadások hangzottak el. Történetírói munkásságával foglalkozó előadásomban²¹ megemlítettem, hogy pontosan azon a helyen került sor erre a megemlékezésre, ahol a törökök elleni harcra buzdító, magyar nyelvű históriás énekét írta 1597-ben.

A költemény utolsó szakaszában, a vers megírásának helyszínéként említett „puszta klastrom székelyek városában” kifejezés jelentésének kérdését is érintettem az egyébként névtelenül kinyomtatott mű szerzőségét taglaló korábbi tanulmányomban.²² A dolgozatomban a helyszín kérdését érintve egyrészt a városi tanács által Baranyai Decsinek lakás céljára használatba adott iskolaépületre vonatkozó oklevélre, másrészt a marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc visszaemlékezéseire hivatkoztam. Az előbbit Koncz József közölte 1881-ben,²³ az utóbbit Mikó Imre adta ki 1855-ben.²⁴ Az 1597. augusztus 16-án kelt oklevél szövegéből kiderül, hogy a város Baranyai Decsi Jánosnak, anyjának, mostohaapjának és annak gyerekének adta használatba az épületet. A dokumentumnak az a kitétele: „minthogy az felfelé való létejért az ház nem oly alkalmas haszonra”, arra következtettem, hogy a szóban forgó iskolaépület a várdombon volt. Bár Nagy Szabó Ferenc leírását dolgozatomban „kissé zavaros” minősítéssel illetttem,²⁵ de az abban foglaltaknak a használatba adásról szóló oklevéllel való összevetése után a városi tanács által adott iskolaépületet és a várbeli „barátok klastromából lett iskola”-t azonosnak tartottam.

A marosvásárhelyi előadásomat követő egy-két napot a marosvásárhelyi Teleki Tékában töltöttem, s itt – más érdekes kutatási feladat mellett – alkalmam nyílt arra, hogy Nagy Szabó Ferenc visszaemlékezéseinek eredeti kéziratát is közelebbről megvizsgáljam.²⁶ Nagy megle-

²¹ *Baranyai Decsi János, a történetíró.*

²² Holler László: *Baranyai Decsi János törökök elleni harcra buzdító éneke 1597-ből.* Magyar Könyvszemle 117. évf. 2001. 1. szám. 101–112.

²³ *Adalék Décsi Czimor János életéhez.* Közli Koncz József. Történelmi Tár 1881. 582–583.

²⁴ *Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz memorialéja.* = *Erdélyi Történeti Adatok.* Szerkeszti és kiadja Gróf Mikó Imre. I. kötet. Kolozsvár 1855.

²⁵ Holler László: *Baranyai Decsi János törökök elleni harcra buzdító éneke 1597-ből.* A „kissé zavaros” kitétel a 109. lapon.

²⁶ E helyt köszönöm meg a Teleki Téka munkatársainak a kutatásaimhoz nyújtott segítségüket.

petéssel tapasztaltam, hogy Mikó Imre szövegkiadása nemcsak hogy nem betűhű, hanem megváltoztatta az eredeti kézirat helyesírását is. Megvizsgálva például a Decsi Jánossal és az iskolaépület ügyével foglalkozó bekezdést,²⁷ azt tapasztaltam, hogy számos nagybetűvel írt szót kis kezdőbetűvel írt át, a helyesírást néhol korszerűsítette, például a *ts*-t rendre *cs*-re cserélte, sőt néhol egy-egy betűt vagy szót be is toldott. Például ebben a bekezdésben a Decsi név háromszor fordul elő, egyszer „*Bétsi*”, kétszer pedig, a szókezdő betű utólagos megerősítésével „*Détsi*” alakban, ezzel szemben a nyomtatott változat mindhárom helyen Décsi-t közöl.

A Decsi Jánossal foglalkozó bekezdésben két lényeges, a szöveg értelmezését erősen befolyásoló változtatást tapasztaltam. Az első a következő: A nyomtatott változatban az szerepel, hogy: „1596-ban egy Décsi János nevű mester vala itt”, míg az eredeti kéziratban ez áll: „1501 esztendőben egy Bétsi János nevű Mester vala itt”. A *Bétsi* nyilvánvaló tévedés *Détsi* helyett, és az 1501 kétségtelen elírás 1601 helyett. Az évszám utolsó két számjegye utólagosan 96-ra lett kijavítva. Összehasonlítva az eredeti kéziratban szereplő 6-os számjegyeket a javítással, erősen valószínű, hogy a javítást idegen kéz eszközölte, talán éppen Mikó Imre. Amikor 1855-ben a szövegkiadás megjelent – jóval Toldy Ferenc igényes életrajzának kiadását megelőzően²⁸ –, még meglehetősen kevés adat volt ismeretes Baranyai Decsi János életéről. De a javítást végző számára nyilvánvaló lehetett, hogy nemcsak a kéziratbeli 1501-es, hanem az 1601-es évszám is helytelen, sőt, talán azt is tudta, hogy Baranyai Decsi János 1601-ben meghalt. Az 1596-os adat kétségtelenül egy megalapozott korrekció volt, azt feltételezem, hogy az illető ismerte Baranyai Decsi Sallustius-fordítását²⁹ – amelyből egy példány jelenleg is megvan a Teleki Téka gyűjteményében –, s mivel ennek kiadási éve 1596, ennek alapján korrigálta a szöveget.

A másik, az előzővel együtt lényeges értelmezési következménnyel járó változtatás mindössze egyetlen betű betoldása. A nyomtatott szövegben ez áll: „a barátok klastromából lett eskolából az égés után kastélyt csinálának”, a kéziratban pedig: „a' Barátok Klastromából lett Eskolából az égés után Kastélyt tsinálánk”. A nyomtatott szöveget úgy értelmeztem, hogy az átépítést az új tulajdonos, azaz Baranyai Decsi János családja végezte el, s mivel Nagy Szabó Ferenc erős ellenérzést áruolt el Decsivel szemben az épület átadásával kapcsolatban, szándékos túlzásként értelmeztem a „kastély” kitételt. S mivel a nyomtatott szöveg az 1596-os évet említi, ezért az égés alatt egy korábbi tüzesetre kellett gondolnom.

De az 1601-es évszám kétségtelenné teszi, hogy Nagy Szabó Ferenc a visszaemlékezéseiben már korábban említett gyújtogatásra utal, amely „1601. esztendőben Sz. Lörintz nap tájat” történt, s amely során a hajdúk felgyújtották, „s el is égeték ugyan mind Sz.egyházat, Tornyot, Eskolát”.³⁰ A kéziratból így már világos, hogy „az égés után Kastélyt tsinálánk” mondatrész arra vonatkozik, hogy az egész város közös erőfeszítéseként 1602-ben elkezdődött a vár építése, s a várdombon lévő, egykor a ferences barátok kolostorául szolgáló épületből lett iskolát palotává alakították át.

²⁷ *Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz memorialéja.* 90.

²⁸ *Baronyai Decsi János magyar históriája* [1592–1598]. Közli Toldy Ferenc. Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Második Osztály. Írók. 17. kötet. Pest 1866.

²⁹ *Az Caius Crispus Salvstiusnak ket Historiaia.* Fordította Baronyai Detsi Janos. Szeben 1596. (RMK I. 286. = RMNY 786.)

³⁰ *Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz memorialéja.* 71.

Ezzel Nagy Szabó Ferenc visszaemlékezésének minden részlete pontos értelmet nyer, s megszűnnek azok az apró ellentmondások, amelyek miatt elbeszélését korábban zavarosnak éreztem. Így egyrészt megállapíthatjuk, hogy a Baranyai Decsi János családja által használatba kapott épület, amely Szent Miklós szentegyháza mellett állt, feltehetően a jelenlegi Bolyai Farkas Elméleti Líceum területén állhatott (Bolyai utca 3. szám). Ennek maradványai ma már nem ismertek, de a Líceum előtti tér egykori Szent Miklós elnevezése arra utal, hogy itt volt a templom s feltehetően ahhoz közvetlenül csatlakozva a pap lakása és az iskola is.³¹ A templomot és a papi lakást Nagy Szabó Ferenc mint „megyés templom”-ot, illetve mint a „megyés pap házá”-t említi. A városi tanács oklevele pedig azt mondja, hogy „az pap háza udvarán szabad uta legyen által, mind szekereknek és ü maguknak”. Tehát a használatba adott iskolaépület a paplak udvarán át volt megközelíthető, vagyis annak közvetlen szomszédságában volt. Az iskolaépület „felfelé való létejét” meghatározás is érthető, hiszen a Líceum épülete a főtérnél lényegesen magasabban van, a Maros feletti második teraszon épült.

A ferencesek kolostora a várdombon állt, erre utal az 1632-ben felépült Kádárok Bátyájához kifutó egykori Klastrom utca neve is. És itt a várban „is rendelének Scholának való házakat”, ahogy Nagy Szabó Ferenc említi. Megjegyzendő, hogy Nagy Szabó Ferenc visszaemlékezéseinek e részét legalább két évtizeddel később írta, mivel az 1601. évi gyűjtogatással foglalkozó bekezdést követően 1620-ra vonatkozó utalás is olvasható. Ez az észrevétel megmagyarázza az emlékiratok írójának mind az iskolaépület használatba adásának idejével kapcsolatos hibáját, mind egyéb pontatlanságait és tévedéseit

A fentiek alapján már ennek a két forrásrészletnek a segítségével is rekonstruálhatóvá válik, hogy mikor mely iskolaépületet használta a város, hol lakott és hol tanított iskolamesterként Baranyai Decsi János.

Kétségtelen, hogy a 16. század első felében mind a későbbi várdombon, a ferences barátok kolostorában, mind pedig a Szent Miklós-templom melletti épületben voltak tanításra szolgáló helyiségek. Nagy Szabó Ferenc azon megjegyzéséből, hogy „a megyés templom és megyés pap háza és eskola volt akkor, mikor a Klastrom a Barátoké volt”, következik, hogy a ferencesek 1556–57. évi kiűzését megelőzően a Szent Miklós-templom mellett már iskola működött. Tehát amikor 1957-ben a volt Református Kollégium megünnepelte fennállásának 400. évfordulóját, és felvette Bolyai Farkas nevét, még alá is becsülték az egyazon helyen álló oktatási intézmény korát! Miután a reformátusok birtokba vették a ferences kolostort, ezt alakították át iskolává. Itt működött a „schola particula”, itt tanított Baranyai Decsi János is. 1597-ben pedig a Szent Miklós-templom melletti iskolaépületet adta használatba az iskolamesternek a város. *Decsi János továbbra is a várdombon lévő iskolában tanított, és itt, a „puszta klastromban” írta meg a törökök ellen mozgósító históriás éneket. Ehhez a kolostorépülethez tartozott az a szépen helyreállított gótikus terem is, ahol a bevezetőben említett előadások elhangzottak!* Ez egyértelműen azonosítható a Keresztes Gyula könyvében közölt alaprajz segítségével.³²

Baranyai Decsi János 1601-ben meghalt. Az 1601. évi gyűjtogatást követően 1602-ben kezdték el a vár építését, ekkor történt, hogy „a barátok Klastromából lett Eskolából az égés után Kastélyt tsinálánk”. Nagy Szabó Ferenc visszaemlékezéseiből tehát az is kiviláglik, hogy elsősorban nem azért kellett elköltöztetni az iskolát, mert leégett, hanem mert más funkciót

³¹ Keresztes Gyula: *Marosvásárhely régi épületei*. Marosvásárhely 1998. 13. és térképmelléklet.

³² Keresztes Gyula: *i. m.* 14. 2. ábra.

szántak az épületnek. Mivel a város megígérte a prédikátoroknak, hogy az elvett iskolaépület helyett újat kapnak, ezért Decsi János mostohaöccsétől, Decsi Dánieltől „pénzen és más házon a város megtserélé” a korábbi iskolaházat, tehát a 17. század elejétől ismét a Szent Miklós-egyházhoz tartozó épület lett a város fő iskolaépülete. Bár a várban is berendeztek iskola céljára szolgáló házakat, hogy szükség esetén az iskolamester és a diákok ott lakhassanak, és a tanítás zavartalanul folytatódhasson – amint Nagy Szabó Ferenc memoriáléjából kiderül.

E rövid észrevételeknek általános tanulsága, hogy a pontatlan szövegkiadás értelmezési zavarok forrása lehet. És rámutat annak az igénynek a jogosságára is, amelyet Marosvásárhely történészei is szorgalmaznak,³³ hogy immár másfélszáz év után rendkívül hasznos lenne Marosvásárhely történetének fontos forrásait, így Nagy Szabó Ferenc visszaemlékezéseit is pontos és jegyzetekkel ellátott modern kiadásban közzétenni a helytörténet és az egyetemes magyar kultúrtörténet hasznára.

*

Where has János Baranyai Decsi written his Turcophobe Poem? The paper discusses some questions of local history of Marosvásárhely in the 16th and 17th century. In a former paper (Magyar Könyvszemle, 2001/1) the author discussed an anonym historical poem from 1597 and proved that it was written by Baranyai Decsi János. Discussing the circumstances of writing this lengthy Hungarian poem, the author referred to the 17th century memoirs of Nagy Szabó Ferenc, published in 1855, and described it as „*somewhat confused*”. In May 2001 the author could check Nagy Szabó Ferenc's original manuscript in the Teleki Téka at Marosvásárhely. He realized that the printed version modified a date and *one letter* in a word and this has changed the meaning of the whole paragraph. By means of the original text both the site of Baranyai Decsi János's house and the schools of the town can be precisely identified.

³³ Tonk Sándor: *Marosvásárhelyi krónikások. = Marosvásárhely történetéből*. Marosvásárhely 1999. 213–217.